

Верховний
Суд

Судова практика ККС ВС у справах, пов'язаних з війною

Наталія Марчук

Суддя Касаційного кримінального суду у складі
Верховного Суду

м. Київ

20 вересня 2024 року

Практика ККС ВС за ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни)

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 28.02.2024 у справі № 753/14148/21
(провадження № 51-6134км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733>

- ❑ Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій про те, що обвинувачений, обіймаючи посади «старшого помічника військового комісара» та «військового комісара», реалізовував державну політику рф у військовій сфері на території АРК, а тому його дії правильно кваліфіковані за ч. 1 ст. 438 КК України.
- ❑ Касаційний суд зазначив, що цивільне населення АР Крим та м. Севастополя з дня тимчасової окупації рф перебуває під захистом Женевської конвенції. У ч. 1 ст. 51 Женевської конвенції встановлено, що окупаційна держава не може примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Таким чином у розумінні Женевської конвенції примусом, спрямованим на проходження військової служби, є не лише фізичний чи психологічний вплив на особу, а й будь-яка форма тиску чи пропаганди.
- ❑ Суди встановили, що засуджений, обіймаючи посади «старшого помічника військового комісара» та «військового комісара», керувався положеннями Федеральних законів рф, якими, зокрема, передбачена система заходів державного примусу за ухилення від проходження військової служби.

- ❑ Судами попередніх інстанцій також встановлено, що у повістці, яку підписував засуджений, вказано про обов'язок з'явитися до військового комісаріату на засідання призовної комісії, що беззаперечно свідчить про те, що у особи, якій адресувалася ця повістка, немає права вибору, оскільки неприбуття до військкомату буде розцінене як ухилення від проходження військової служби. У таких випадках обвинувачений особисто ініціював передбачені законодавством окупаційної влади заходи примусу, достеменно усвідомлюючи, що ці особи перебувають під захистом Конвенції.
- ❑ Обвинувачений не лише підписував повістки про виклик цивільного населення на засідання призовних комісій, а й брав участь у вказаних засіданнях, на яких обговорювались питання розшуку та повідомлення осіб, які нібито підлягають призову на строкову військову службу до збройних сил рф. Крім того, обвинувачений особисто звертався до голови адміністрації міста, призначеного окупаційною владою, з проханням надати допомогу в розшуку осіб, які уникають призову, та врученні їм повісток.
- ❑ Верховний Суд звернув увагу на те, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 438 КК України, є злочином з формальним складом. Отже для кваліфікації дій засудженого не має значення те, що досудовим розслідуванням не встановлено конкретну кількість осіб, призваних на строкову військову службу до збройних сил рф протягом 2015–2020 років, і не визнано цих осіб потерпілими.

Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС від 30.01.2024 у справі № 588/1009/22
(провадження № 51-2ск24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704925>

- ❑ Вироком місцевого суду, залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду, обвинуваченого визнано винуватим у порушенні законів та звичаїв війни, що передбачене міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, та засуджено за ч. 1 ст. 438 КК України і призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років.
- ❑ Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій та зазначив, що, оцінюючи під час призначення покарання ступінь тяжкості кримінального правопорушення, суди керувалися не лише формальними критеріями, визначеними у ст. 12 КК України, а й врахували реальний ступінь небезпеки відповідних діянь для інших осіб, інтересів держави, суспільства з огляду на особливості конкретного злочину, вчиненого у порушення законів та звичаїв війни щодо цивільного населення, яке виїжджало з окупованих рф територій та перебувало у зв'язку у вразливому стані.
- ❑ Практика звільнення від відбування покарання осіб, що вчинили відповідні дії, створить небезпечні прецеденти можливості фактично безкарного свавілля з боку військовослужбовців держави – агресора, які, нехтуючи законами та звичаями війни, передбаченими міжнародними договорами, вчиняють умисні тяжкі злочини, в тому числі з корисливих мотивів. Також Суд зауважив, що таким рішенням буде досягнуто визначеної у ч. 2 ст. 50 КК України мети загальної превенції – запобігання вчиненню нових аналогічних злочинів не лише засудженими, а й іншими особами.

Практика ККС ВС за ст. 111 КК України (державна зрада)

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17
(провадження № 51-1893км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065878>

- ❑ Верховний Суд залишив рішення судів попередніх інстанцій без зміни та зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 111 КК України (у редакції ЗУ № 1183-VII від 08.04.2014 та ЗУ № 1689-VII від 07.10.2014) державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Вчинення будь-яких діянь, передбачених ч. 1 ст. 111 КК України, заподіює шкоду національній безпеці України і розцінюються як підривна діяльність проти неї.
- ❑ Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різний вигляд може мати і допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо.

- ❑ Засуджена не була звільненою з посади судді за законодавством України, упродовж березня-листопада 2014 року як «суддя» незаконно створеного «Господарського суду Республіки Крим рф» здійснювала «правосуддя» на окупованій території України від імені іноземної держави – рф, а з призначенням у грудні 2014 року на посаду «судді Арбітражного суду Республіки Крим російської федерації» прийняла на себе на окупованій території України повноваження судді іншої держави – рф, яка окупувала та незаконно анексувала цю територію.
- ❑ Верховний Суд погодився з висновком місцевого суду про те, що здійснення за таких умов «правосуддя» від імені рф свідчить про порушення нею вимог ст. 65 Конституції України, присяги судді, оскільки забезпечувало становлення та зміцнення окупаційної влади рф шляхом утворення та функціонування незаконно створених окупаційних органів судової влади рф на окупованій території України, виконання функцій представника окупаційної судової влади рф з метою недопущення контролю української влади на території АР Крим, а отже надання нею допомоги рф в проведенні підривної діяльності проти України.
- ❑ Засуджена може не підтримувати політичний режим країни, в якій проживає, працевлаштуватися на території іншої держави тощо, але вона при цьому не отримує права шкодити суверенітетові та територіальній цілісності України чи надавати іноземній державі будь-яку допомогу в проведенні підривної діяльності проти України на шкоду таким цінностям, тим більше суддею.

Практика ККС ВС за ст. 110 КК України (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України)

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 02.11.2022 у справі № 461/1790/19
(провадження № 51-1483км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761>

Верховний Суд зазначив, що дії засудженої правильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 110 КК України як публічний заклик до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується діями, які можуть виявитися у чотирьох формах: дії, спрямовані на зміну меж території України; дії, спрямовані на зміну меж державного кордону України; публічні заклики до вчинення таких дій; розповсюдження матеріалів із закликами до вказаних дій.

Публічні заклики до вчинення вказаних дій означають усні (на мітингу, зборах, по радіо тощо) або письмові звернення до громадян (невизначеної або певної групи людей). Заклики можуть бути пов'язані зі спробами схилити невизначену кількість людей або певні організації чи інші угруповання до виходу автономної республіки, області, району або міста зі складу України або до відокремлення частини території України і приєднання її до території іншої держави.

- ❑ Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. При цьому для перших двох форм кримінального правопорушення обов'язковою є також наявність спеціальної мети – змінити межі території або державного кордону України. Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України, зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу.
- ❑ Верховний Суд також дійшов висновку, що у цьому кримінальному провадженні належним та допустимим доказом є висновок експертизи, яким встановлено, що у висловлюваннях засудженої містяться публічні заклики змінити межі території сучасної України шляхом від'єднання територій західноукраїнських областей і передачі їх у володіння інших держав (Польщі, Румунії, Угорщини та Словаччини).
- ❑ Семантико-текстуальне дослідження мовлення – це підвид експертизи писемного мовлення, яка проводиться з метою встановлення об'єктивного змісту, стилістичних та інших мовних особливостей тощо письмового або усного (зміст якого надано у вигляді текстового відтворення) текстів та окремих їх компонентів (фрагментів, висловлювань, термінів, понять, слів та словосполучень), що мають значення для справи. При цьому, відповідно до підпункту 2.2.5 Глави 2 Розділу I Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваних розмов з їх надрукованим текстом, оформленим відповідно до процесуальних вимог.

- ❑ Під час допиту у місцевому суді експерт зауважила, що вона є експертом із писемного мовлення, досліджувала тексти стенограм, які звіряла, прослуховуючи відповідні записи висловлювань засудженої. Ці стенограми надав слідчий відділ обласного Управління СБУ разом з об'єктами дослідження, як і передбачено методичними рекомендаціями.
- ❑ Крім того, суд касаційної інстанції звернув увагу, що, захисник у касаційній скарзі не навів жодного обґрунтування та не вказав, як недослідження експертом інтонації висловлювань засудженої впливає на сприйняття слухачами висловлювань як таких, що спонукають до зміни меж території та державного кордону України.
- ❑ За обставин цього кримінального провадження значення має суть висловлювань, а не їх інтонація.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 30.05.2024 у справі № 127/26784/22 (провадження № 51-7572км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493859>

- ❑ Залишаючи судові рішення без зміни, Верховний Суд дійшов висновку, що місцевий суд урахував те, що стороною обвинувачення під час досудового розслідування вжито заходів для повідомлення депутата про здійснюване щодо неї кримінального провадження, зокрема, окрім повідомлень в спосіб, передбачений вимогами КПК, шляхом публікацій в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження в газеті «Урядовий кур'єр» повідомлено про розгляд справи. Жодних клопотань, заяв, скарг депутат не подавала, у зв'язку з чим на підставі ухвали місцевого суду судовий розгляд цього кримінального провадження здійснювався за відсутності обвинуваченої в порядку спеціального судового провадження («in absentia»), з обов'язковою участю захисника. Крім того, підозрювану було оголошено у державний, міждержавний та міжнародний розшук.
- ❑ Отже, розгляд кримінального провадження судом за відсутності депутата здійснювався на підставі прийнятого рішення про спеціальне судове провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Разом з тим, положення закону щодо здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження не визнані неконституційними і є такими, що узгоджуються зі стандартами, визначеними в Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи щодо критеріїв, які регламентують провадження, що здійснюється за відсутності обвинуваченого.

- Подальше спеціальне судове провадження здійснювалося з дотриманням вимог ст. 323 КПК України, за участю захисника з повідомленням обвинуваченої шляхом направлення їй повідомлення про підозру, а також повісток про виклик **за відомою робочою адресою на електрону пошту** та публікації інформації про судові засідання в газеті «Урядовий кур'єр» та на порталі судової влади в мережі Інтернет. Крім того, повідомлення про підозру депутату було перекладено російською мовою.
- Відповідно до вимог ч. 1 ст. 297-5 КПК України оголошення про виклик обвинуваченої до суду публікувалися на офіційному сайті вказаного засобу масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, а також на офіційних веб-сайтах місцевого, а потім і апеляційного суду.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!